

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt: LX

Nisan 1996

Sayı: 227

OSMANLI BELGELERİNE GÖRE TÜRK-ETRÂK, KÜRD-EKRÂD KELİMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. YUSUF HALAÇOĞLU*

Osmanlı arşiv belgelerinde yer alan çeşitli kelime ve terimler, çoğu zaman gerçek anlamlarından daha farklı bir mânâda kullanılırlar. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatın araştırılmasında büyük önemi olan bu tür kelime ve terimleri dikkatli kullanmak gerekmektedir. Aksi halde yapılacak çalışmalarda, büyük hatalara düşmek kaçınılmazdır.

İşte bu tür kelimelerden olan Türk ve çoğulu olan Etrâk ile Kürd ve çoğulu olan Ekrâd kelimeleri, Osmanlı belgelerinde değişik mecazî anlamlarda kullanılmıştır. Osmanlı arşivlerinde çok önemli istatistikî bilgileri haiz Tahrir Defterleri ve kanunnâmeler başta olmak üzere diğer birçok belgede, yukarıda sözünü ettiğimiz kelimelere sık sık rastlanmaktadır. Bu kelimeler üzerindeki değerlendirmelerimizin benzer terim ve kelimelerle ilgili yapılacak çalışmalara da bir örnek olacağını ümid ediyorum.

Bilindiği gibi, Osmanlı toplumunun vergi vermeyen kesimi “askerî” olarak nitelendirilmektedir. Askerî gurubun dışında kalan ve “reâyâ” adı verilen vergi mükellefleri ise, devletin geliri açısından taşıdığı önemi binâen, inanç ve millet farkı gözetilmeksizin eksiksiz bir şekilde *Tahrir Defterleri*'ne kaydedilmiştir. Bu defterlerde, kişilerin meslekleri, babalarının ve kendilerinin isimleri, iş veya görevleri, oturdukları şehir veya kasabalar, mahalleler, köyler, elde ettikleri ürünler ve bunlara karşılık verdikleri vergiler, hangi millettten ve dinden oldukları, göçebe veya yerleşik olup olmadıkları, ziraatle mi yoksa hayvancılıkla mı meşgul oldukları, bunlara ait verdikleri vergiler, o kaza veya sancakta bulunan vakıf eserleriyle mimarî eserler yer almaktadır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin sosyal ve iktisadî tarihini araştırarak kimselerin bu kıymetli kaynaktan yararlanmaları şarttır. Ancak bu safhada araştırmacı, bölgesel terminolojiyi de ihtiva eden Tahrir Defterleri'ni kullanır-

* Bu makale çok değerli Doç. Dr. Mehdi İlhan tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Kendisine teşekkürü bir borç biliyorum. Bkz. s. 147-154.

ken araştırmanın sıhhati açısından burada yer alan çeşitli terimlere ve özellikle de mahallî tabirlere son derecede dikkat etmek durumundadır.

Nitekim söz konusu ettiğimiz Türk veya çoğulu olan Etrâk kelimeleri, çoğu zaman ifade ettikleri gerçek mânâlarının dışında bir anlamda kullanılmışlardır. Meselâ *Fâtih Kanunnâmesi*'nde¹, "*Eğer biregü hamr içse, Türk veya şehirli olsa...*" ifadesinde Türk kelimesi, etnik bir anlamdan çok köylü veya yörük mânâlarına gelmektedir. Zira burada sözü geçen "şehirli" kelimesi, Türk sıfatı ile kullanılmak suretiyle yerleşik ahaliyi ifade ederken, Türk de köylü veya yörük ahaliye karşılık kullanılmıştır. Aksi halde cümle "...*Türk veya gayr-ı müslim olsa...*" veya "...*köylü veya şehirli olsa...*" şeklinde ifade edilirdi. Yine savaşta elde edilen ve Pençik oğlanı adı verilen esirlerden Yeniçeri Ocağı'na uygun görülenleri için : "*Bunları Türk'e virelüm. Hem müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensiner...*" tabiri kullanılmıştır². Hem burada, hem de *Kavanîn-i Yeniçeriyân*'da geçen, devşirmelerin "*Türk'e verilmeleri...*" şekli de, aynı şekilde şehirli dışında kalan köylü ve yörükleri ifade etmektedir³. Bunların yanı sıra, bazan köylerin yanına "Türk" ibaresinin konduğunu da görmekteyiz. Meselâ 1518 tarihli Çemişgezek Sancağı Tahrir Defteri'nde, Kuzuçan nahiyesi köylerinden Hacılı köyünün yanına "Türk" kelimesi eklenmiştir. Yine Çemişgezek Sancağı'na tabi Keban nahiyesi köylerinden Kergâh köyünün yanına da "*İslâmî Türk*" ifadesi konulmuştur. Keza Ribat ve Haydi köyleri "*Etrâk*" kelimesiyle tanımlanmıştır⁴ (Bk. Ek-I). Yukarıda tesbit ettiğimiz örneklerde de aynı şekilde Türk veya Etrâk kelimelerine yine etnik bir anlam verilmemiştir. Zira yörede pek çok Müslüman Türk ve Türkmen aşiret veya kasaba bulunmasına ve bunların tahrir defterlerine yazılmasına rağmen, böyle bir ifadeye rastlanmadığı gibi, Osmanlı il yazıcıları tarafından, vergi dolayısıyla gayr-ı Müslim unsurlardan Ermeni, Rum, Yahudi ve Süryaniler isimleriyle kaydedilirken, hiçbir zaman Türk unsurlar hakkında "Türk" açıklaması yapılmamıştır. Etnik anlamda Türk adı "...*reâyâ ki müslümanlardır...*" ifadesi içinde değerlendirilmekte, sadece sancak kanunnâmelerinde geçen, reâyâ-yı etrâk ile reâyâ-yı zimmi tabirinin birlikte kullanıldığı zamanlarda, Etrâk etnik bir anlam kazanmaktadır. Nitekim Sis Livâsı kanunnâmelerinde, "*resm-i hâne*"nin alınması ile ilgili kısımda reâyâ-yı etrâkden ve reâyâ-yı

¹ Bk. Ö.Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları, Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 387.

² Bk. Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, nşr. F.Reşid Unat-M.A.Köymen, Ankara 1987, I, 198-199.

³ Bk. Süleymaniye-Esad Efendi Ktp., nr. 2068, 5b.

⁴ Bk. BA, TD, nr. 64, s. 783.

zimmîden tabirleri birlikte kullanılmıştır⁵ (Ek-II). Buradaki, reâyâ-yı etrâk tabiri Türk-Müslüman unsuru, reâyâ-yı zimmî ise gayr-ı Müslim -ki bunun içinde Rum, Ermeni, Yahudi v.s bulunmaktadır- unsuru ifade etmektedir. Keza Çukurâbâd Vilâyeti Kanunu ile⁶ Özer Livâsı Kanunu'nda da adı geçen tabirler aynı şekilde ve aynı mânâlarda kullanılmıştır⁷ (Bk. Ek-III).

1541 tarihli Çemişgezek Kanunnâmesi'nde geçen : “*Vilâyet-i mezbûrede sâbıkda Ekrâd zulmünden nice reâyâ perâkende olup...*” şeklindeki ifadede, “*Ekrâd zulmü*” Kürdlerin zulmü anlamı yerine, konar-göçerleri ifade için kullanılmıştır⁸ (Bk. Ek-IV). Nitekim XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, merkezî otoritenin zaafa uğramasından dolayı, kendilerine gösterilen güzergâhın dışına çıkarak yerleşik ahalinin ekinlerine zarar veren konar-göçer tabir ettiğimiz göçebe unsurların bu hareketleri devlet tarafından yerleşik halka zulm etmek olarak nitelendirilmiştir; bu sebeple de bu gibi aşiretler, devlet tarafından sürgün üsulüyle Anadolu dışında, Kıbrıs ve Suriye'de Rakka gibi başka yerlere iskân edilmişlerdir⁹. Yine 1566 tarihli Çemişgezek Kanunnâmesi'nde geçen, “*vilâyet-i mezbûrede alınan ekrâd âdeti...*” tabirindeki “*ekrâd âdeti*” de, “*resm-i hâne*” yerine kullanılmıştır¹⁰. Nitekim Bitlis Vilâyeti Kanunu'nda : “*Vilâyet-i mezbûrede şimdiye değin alınıgelen ekrâd âdeti ki resm-i hâne deyü...*” ifadesiyle bu durum açıklanmıştır¹¹. Keza Çemişgezek kanunnâmesinde ise, “*Ve vilâyet-i mezbûre şimdiye değin Kürdistan hükmünde olup, defter ahvâlin bilmedikleri ecilden...*” ifadesinde¹², “*Kürdistan hükmünde*” tabirinde yer alan “*hükmünde*” kelimesinin, “*idaresi altında*” yerine “*biçiminde, konumunda*” gibi bir mânâyâ geldiği, dolayısıyla kelimenin “*dağlık alan, devletin ulaşamadığı yer*” gibi bir karşılıkta kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira bildiğimiz kadarıyla Oğuzların Bayındır boyundan olan Akkoyunlular döneminde bu bölgeler, Akkoyunlu Devleti'nin idaresi altında bulunmaktaydı. Nitekim, bölgenin Osmanlı idaresine girmesinden sonra yapı-

⁵ Bk. BA, Tahrir Defteri (TD), nr. 69, s. 664 ; TD, nr. 450, s.838; TD, nr. 178, s. 3.

⁶ BA, TD, nr. 998, s. 302.

⁷ BA, TD, nr. 1023, s. 1.

⁸ BA, TD, nr. 213, s. 17-18.

⁹ Geniş bilgi için bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü*, İstanbul 1963; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991.

¹⁰ Tapu-Kadastro, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, TD, nr. 106, s. 2-3.

¹¹ Bk. Tapu-Kadastro, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, TD, nr. 109, s. 1 ; ayrıca bk. Ö.L. Barkan, *Kanunlar*, s.192.

¹² Tapu-Kadastro, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, TD, nr. 164, s. 2.

lan bir tahririnde, Siverek Sancağı beyi olan Tur Ali Bey'in "Akkoyunlu" olarak adlandırılmasına rağmen, aradan birkaç sene geçtikten sonra, aynı beyin "Ekrad beyi" olarak geçtiği görülüyor¹³. Gerçekten de bugün, bu sebeple olsa gerek, Diyarbekir yöresinde, kendisinin Kürt kökenli olduğunu söyleyen pek çok insan, Akkoyunlu Devleti'nin bir Kürt devleti olduğunu iddia etmektedirler¹⁴.

Ekrâd ve Kürd tabirlerinin her zaman için etnik bir anlam taşımadığının en güzel örneklerinden biri, 24 Oğuz boyundan olduğu bilinen Döğerler'den Urfa yöresinde yaşayan bir gurubun "Ekrâd-ı Döğerlü" olarak ifade edilmesidir¹⁵ (Bk. Ek-V). Buradaki Ekrâd kelimesinin tıpkı Etrâk kelimesinde olduğu gibi, göçebe veya yörük anlamlarında kullanılmış olması gerekir¹⁶. Zira gerek Reşidüddin'de¹⁷, gerekse Kaşgarlı¹⁸ ve Yazımcıoğlu'da¹⁹ yer alan Oğuz boyları listelerinde Döğer boyu, damgalarıyla birlikte yer almaktadır. Buna benzer olmak üzere, Dulkadırlı Türkmenleri'nin Gözeciyan taifesinden olup Bertiz aşiretine bağlı "Kürd Atlu" cemaatinin isminde de Kürd adı geçmekle birlikte bir Türk aşireti olduğu ve başka bir etnik yapısının bulunmadığı bir vakıdır²⁰ (Bk. Ek-VI). Buradaki Kürd kelimesinin hangi anlamda kullanıldığını bugün için açıkça ifade etmek mümkün olamamakla birlikte, buna benzer şekilde bazı Türkmen aşiretlerinde Kürd ismine rastlanılmaktadır. Nitekim Dulkadırlı Türkmenleri'nden Dokuz (=Beşanlı) taifesine bağlı "Kürd Mihmadlu" cemaati de aynı şekildedir²¹ (Bk. Ek-VII). Aynı cemaatin "Küçük Kürd Mihmadlu" gurubu da bulunuyordu. Keza kaynaklarda Bozulus Türkmenleri'nden olan ve Kethüdalari İzzeddin Bey'den dolayı İzzeddinlü cemaati ismini alan cemaat de²² (Bk. Ek-VIII), bazı yerlerde "Ekrâd-ı

¹³ Bk. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s. 41, 80; aynı müellif, "Türk-Kürd İlişkileri Hakkında", *Türk Kültürü*, Sayı 346, Ankara 1992, s. 66.

¹⁴ Bk. Nejat Göyünç, "Türk-Kürd İlişkileri Hakkında", s. 66.

¹⁵ Tapu-Kadastro, Kuyûd-ı Kadime Arşivi, TD, nr. 965, s. 165a; ayrıca bk. Mühimme Defteri, nr. 99, s. 54, hük. 186.

¹⁶ Bu konuda bazı açıklamalar için bk. Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da Yönetim ve Nüfus", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 370, Ankara 1994, s. 85-86.

¹⁷ *Câmi'ü't-tevârih*, yay. Berezin, Petersburg 1858, s.32-38.

¹⁸ *Divânu lugâti't-Türk*, Besim Atalay trc., İstanbul 1936, I, 58-59.

¹⁹ *Târih-i Âli Selçuk*, Topkapı Sarayı Ktp., Revan nr.1390, s.21-24.

²⁰ BA, TD, nr.402, s. 321.

²¹ BA, TD, nr.402, s. 219-220, 274.

²² Edirne'de Kızılağaç kazasına bağlı Halife köyü ahalipleri, kendilerinden, Karaman sâkini Bozulus Türkmenleri'nin İzzeddinlü cemaatinden olmaları sebebiyle vergi talep edilmesi üze-

İzzeddinlü" olarak kaydedilmiştir²³. Bunun başlıca sebebi İzzeddin Bey'in Ekrad sancakbeyi olarak gösterilmesinden ileri gelmektedir²⁴ (Bk. Ek-IX). Özellikle bu guruptan bir bölümü, ok yapmakla mükellef tutuldukları için "*Tâife-i Ekrâd-ı Okcu İzzeddinlü*" olarak adlandırılırken, diğer taraftan "*Türkmen ekrâdı*" biçiminde tanımlanmıştır. Buna benzer olarak "*Kabâil-i Rışvan*" veya "*Ekrâd-ı Rışvan*" biçimlerinde kaydedilen ve Halep'ten Kastamonu'ya kadar olan sahada yazlayan ve kışlayan aşiret de "*Türkmen ekrâdı*" şeklinde adlandırılmıştır²⁵. Buradaki Ekrâd kelimesi de etnik bir mânâ ifade etmemektedir. Zira kaynaklarda "*Ekrâd-ı Türkmenân*" tabiri görüldüğü gibi, "*Türkmân-ı Ekrâd*" tabirine de sıkça rastlanmaktadır²⁶ (Bk. Ek-X). Kelime karşılığı olarak "*Türkmenlerin Kürdleri*" veya "*Kürdlerin Türkmenleri*" gibi açıklayabileceğimiz bu tabirler bize ya Türkleşmiş Kürdleri veya Kürdleşmiş Türkmenleri çağrıştırmaktadır ki, bu tür bir açıklama fevkalâde yanlış olur. Zira bu durumda bile iki kelimenin bu şekilde yan yana getirilmesi mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla buradaki Ekrâd tabiri yine göçebe ya da dağlı anlamlarında kullanılmış olsa gerektir. Öyle ki Çukurova'da Karaisalı'da bulunan Bektaşlı cemaati için "*Türkman ekrâdı*" tabiri kullanılmıştır²⁷. Buradaki Ekrâd kelimesi de dağlı veya yörük gibi bir anlam taşımaktadır. Bununla beraber Kırşehir yöresinde yaşayan ve Nevşehir'in kuruluşunda bir bölümü Nevşehir'e ve köylerine yerleştirilen Boynu İncelü Türkmenleri oymaklarından Karaca Kürd²⁸ ve Kürd Mehmedlü²⁹ isimlerinde iki aşirete rastlıyoruz (Bk. Ek-XI). Bu her iki gurupta Türkçe konuşmakta ve aynı isimde olarak bugün Nevşehir ve Kırşehir yörelerinde yaşamaktadırlar. Bunlardan başka 1760 yılında Karaman Eyâleti'nde Belenli-burun derbendine yerleştirilen Bozulus Türkmenleri'nden Kürd Hasan-oğulları cemaati ile³⁰, Kütahya dahiline

rine, atalarının Bozulus Türkmenleri'nden olduğunu, ancak 80 yıldan beri bu mahalde bulunduklarını ve vergilerini verdiklerini beyan etmişlerdir (BA, Cevdet ts. Dahiliye ks. nr. 6425).

²³ BA, *Ruznamçe*, s.27; ayrıca Tahrir Defteri'nde : "*Cemaat-i Hâlidlü, tâbi-i Gerger. an-Ekrâd-ı İzzeddin Bey*" şeklinde geçmektedir (Bk. BA, TD, nr. 123, s. 442).

²⁴ Nitekim kaynaklarda, bununla ilgili olarak şöyle bir ifade kullanılmıştır : "*Kabâil-i Rışvan, tâbi-i Kâhta an reâyâ-yı İzzeddin Bey. Mirtivâ-i Ekrâd*" (BA, TD, nr. 123, s. 441).

²⁵ Bk. BA, TD, nr. 71, s. 252-253; TD, nr. 123, s. 428.

²⁶ Tapu-Kadastro, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, TD, nr. 997, s. 344.

²⁷ Tapu-Kadastro, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, TD, nr. 114, s. 171a (1572).

²⁸ Bk. BA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), nr.8458, s. 306, sene 1126; ayrıca bk. Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 74-76.

²⁹ Yusuf Halaçoğlu, *aynı eser*, s. 76; ayrıca bk. Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, s. 77.

³⁰ Bk. MAD, nr. 9956, s. 33.

iskân olunan Dânişmendlü Türkmenlerinden Kürd Tekude(?) cemaati de Kürd adını taşımakla birlikte Türk asıllı olup farklı bir etnik yapıya sahip değildi³¹ (Bk. Ek-XII). 1683 yılındaki II. Viyana kuşatmasında bozguna uğrayan Osmanlı ordularına destek olmak üzere, çeşitli aşiretlerden asker toplanırken, Yeni-il ve Halep Türkmenleri gruplarından da asker yazılmıştır. Bu Türkmen gurubu içinde “*Kılıçlı Kürdü*” adını taşıyan bir aşiret olduğu gibi³² (Bk. Ek-XIII), yine Suriye’de Hama ve Humus’a iskân olunan aynı Türkmen gurupları içinde de “*Ekrâd-ı Kılıçlı*” aşireti yer almakta idi³³ (Bk. Ek-XIV). Keza Aydın-Denizli yöresine yerleştirilen Dânişmendlü Türkmenleri’nden olduğu belirtilen “*Kara Kürd*” cemaatiyle, “*Kürd Mehmedlü*” ve “*Şerbetli Kürdü*” cemaati de vardı³⁴ (Bk. Ek-XV).

Anadolu’da mevcut Türkmen guruplarından il veya ulus adı altında gruplandırılan en önemli teşekküller, bilindiği üzere Kara Koyunlu ulusu, Bozulus ve Kara ulus’tur. Bunlardan Kara ulus, Bozulus Kanunnâmesi’nde farklı bir biçimde tavsif edilmekte ve “*Kara ulus tâifesi Ekrâd ve müteferrik tâife olup koyunları sayılmalı oldukda...*” ifadesiyle Ekrâd olarak vasıflandırılmaktadır³⁵. Ancak buradaki Ekrâd da dağlı veya göçebe anlamına kullanılmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait olan 200 numaralı Tahrir Defteri’nde Bozulus Türkmenleri’nden gösterilen Lek cemaati³⁶ (Bk. Ek-XVI), yine 30 Temmuz 1610 yılına ait bir mühimme kaydında da “*Havass-ı hü mâ-yûnumdan Lek-Vanik nâm Türkman taifesi arzuhal sunup asker-i islâm için, bunlardan beş katar deve ve beşyüz re’s koyun sürsat ferman olunmağla...*” şeklinde Türkmen taifesinden gösterilirken³⁷, 19 Mart 1611 tarihli ikinci bir Mühimme kaydında “*Ekrâd ve Yürük taifesinden Lek cemaati...*” şeklinde gösterilmiştir³⁸. Yine Ocak 1713 tarihli bir belgede de “*Lekvanik Ekrâdı*” ta-

³¹ MAD, nr. 8458, s. 248.

³² Bk. BA, *Mühimme Defteri(MD)*, nr.99, s. 50-52, hük. 186; ayrıca bk. Ahmed Refik, *aynı eser*, s. 86.

³³ Bk. BA, *MD*, nr. 104, s. 112, hüküm 521 ; ayrıca bk. Ahmed Refik, *aynı eser*, s. 107.

³⁴ Bk. BA, *MD*, nr. 102, s. 208, hük. 803; ayrıca bk. Ahmed Refik, *aynı eser*, s.104.

³⁵ Bk. Ömer L. Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları, Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 140.

³⁶ Bk. BA, TD, nr. 200, s. 958.

³⁷ Bk. Ahmed Refik, *aynı eser*, s. 64.

³⁸ Kilis mukataasına bağlı Ekrâd aşiretlerinden gösterilmesi hakkında bk. BA, *MD*, nr. 99, s. 48, hük. 186; ayrıca bk. Ahmed Refik, *aynı eser*, s.64-65.

biri geçmektedir³⁹. Aynı aşiretin 1690 tarihli bir Mühimme kaydında, aralarında Malkoç Bey, Deniz-oğlu, Kızıl Koyunlu Halil Kethüda gibi boybeylerinin bulunduğu görülüyor⁴⁰. Keza Türkmen aşireti olduğundan hiçbir şüphe bulunmayan Receblü Afşarı için ise “*Türkman ve Ekrâddan Receblü Afşarı cemaati...*” ifadesi kullanılmıştır⁴¹. Öte yandan 1690 yılında orduya asker yazılması sırasında, Yeni-il ve Halep Türkmenleri’ne tâbi Badıllı (=Beydili) boybeylerinden bahsedilirken, “*Vesâir Rum'da olan ekrâd tâifeleri ve Çorum kürdü ihtiyarları*” şeklinde bir kayıt düşülmüştür. Burada, hem Ekrâd hem de Kürd kelimelerinin birlikte kullanılması, yazının başında belirtilen, “*Türk veya şehirli olsa*” ifadesiyle benzerlik göstermektedir⁴². Nitekim yukarıda verdiğimiz bütün örneklerden, Ekrâd kelimesinin konar-göçer veya yörükle eş anlamda kullanıldığı ve bu son örneklerden, Osmanlı belgelerinde, bilhassa Türkmen, Kürd ve Ekrâd kelimelerinin etnik bir anlam ifade etmediği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda açıklanan hususlar, sadece Türk-Etrâk, Kürd-Ekrâd kelimelelerinde görülmemektedir. Nitekim hicrî 961 (miladî 1554) tarihli 287 numaralı Tahrir Defteri'nde⁴³, Tokat Kazası'nın Kazâbâd Nahiyesi'nde Gebrân olarak kaydedilenler arasında Durak, Evran, Küçük, Hızır, Âşık, Uğurlu, Emir, Balı, Çoban, Umur, Koçı, Sefer, Selman ve Arslan gibi Türkler tarafından sıkça kullanılan isimler bulunmaktadır ki, bunların Bizans İmparatorluğu döneminde Rumeli'den getirilen Hıristiyan Türkler olduğu tahmin edilmektedir (Bk. Ek-XVII). Buna benzer olmak üzere, Güney-doğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan Rum, Süryani, Nasturî gibi grupların tümünün “*cemâ'at-ı Erâmîne*” başlığı altında verildiği görülüyor⁴⁴. Polonyalı Simeon da seyahatnâmesinde, Ermeni olmadığı halde, diğer bütün gayr-ı Müslimlerin de Ermeni olarak adlandırıldığını yazmaktadır⁴⁵.

³⁹ Bk. Ahmed Refik, *aynı eser*, s. 145-146.

⁴⁰ MD, nr. 99, s. 54, hük. 186.

⁴¹ Ahmed Refik, *aynı eser*, s. 145.

⁴² MD, nr. 99, s. 56, hük. 186.

⁴³ Bk. BA, TD, nr. 287, s. 317-318.

⁴⁴ Bk. Nejat Göyünç, “XVI. Yüzyılda Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da Yönetim ve Nüfus”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 370, Ankara 1994, s. 84 ; ayrıca bk. Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.63.

⁴⁵ Polonyalı Simeon, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi, 1608-1619*, yay. Hrand Andreasyan, İstanbul 1964, s. 89.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde mahallî terminolojiye ek olarak, yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz, devletin idarî sistem ve anlayışından kaynaklanan terim ve kelimelerin, tarih araştırmacıları tarafından dikkatle yorumlanması gerektiği görülmektedir. Zira Osmanlı Devleti, toplum yapısını zedelemeyen, kendi sistemine ve idarî anlayışına uygun bir toplum düzeni kurmuştur. Nitekim, yukarıda vermiş bulunduğumuz bilgiler çerçevesinde, Ek-râd kelimesinin Kürtler karşılığı olmadığı ve böyle telakki edilmesinin fevkalâde yanıltıcı olacağı muhakkaktır. Bu tür hususların dikkate alınması halinde, gerçek mânâda tarih bilgisine ve dolayısıyla tarih felsefesine ulaşabiliriz. Ayrıca bu suretle, Anadolu'nun sosyal, etnik ve kültürel yapısının tesbitinde önemli bir meselenin de halledileceği kanaatindeyiz.

THE EVALUATION OF THE WORDS
TÜRK-ETRAK, KÜRD-EKRAD
AS THEY APPEAR IN THE OTTOMAN DOCUMENTS

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU

The various words and terms used in the Ottoman archival documents most of the times have connotations that differ from their actual meaning. One, therefore, should use such words and terms that are vital for making research on the social life in the Ottoman Empire carefully. Otherwise grave mistakes can not be avoided in carrying out such researches.

The words of this type such as *Türk* and its plural *Etrak* and *Kürd* and its plural *Ekrad* used in various figurative meanings in the Ottoman documents. One often comes across the words mentioned above in the Ottoman archival documents, in particular in the *Tahrir Defters* that have very important statistical information, and in the *kanunnames*. I hope our evaluation on these words will set an example for researches on other similar terms and words.

We already know that the non-tax-paying subjects of the Ottoman society termed "*askerî*". The *Tahrir Defters* fully recorded the most important source of income for the state treasury namely the tax-paying "*re'aya*", regardless of their belief or ethnic origin. These *Defters* also recorded the heads of the households as well as the non-married adult males along with their fathers' names, their professions and trades, the names of the city or town, quarter, or village they live in, their products and the taxes they pay on them, their ethnic origin and religion, whether they were nomads or settled. We also find information on the *vakıfs* and the architectural monuments in these *Defters*. Therefore, it is vital that anyone carrying out research on the social and economic history of the Ottoman Empire should consult these *Defters*. However, the researcher, for the sake of a sound research, must pay a great attention to the various terms and in particular the local usage's when using these *Tahrir Defters* that also include local terminology.

The word "Türk" or its plural "Etrak" as mentioned above most of the time used figuratively with connotation that differed from its actual meaning. For instance in the *kanunname* of Mehmet, the Conqueror¹, the word "Türk" in the phrase "Eğer biregü hamr içse, Türk veya şehirli olsa ..." means villager or nomad rather than indicating ethnic origin while the word "şehirli" means the local. Otherwise, the phrase should have run as "...Türk veya gayr-i Muslim olsa..." (Turk or non-Muslim) or "...köylü ve şehirli olsa..." (villager or townsman). Likewise when the captives called "Pençik oğlanı" were selected for the Jannissary corps the phrase "Bunları Türk'e virelüm. Hem Müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensinler" was used². The phrase "Türk'e verilmeli..." (to be given to a Turk), used here as well as in the *Kavanin-i Yeniçeriyân*, likewise mean a villager or a nomad and not a townsman³. We also find the term "Türk" used as adjective for some villages. For instance the village of Hacılı of the Kızıuçan *nahiye* recorded in the 1518 *Tahrir Defter* of the *sancak* of Çemişgezek added with the word "Türk". Also the term "İslamî Türk" used after Kergah, one of the villages of the *nahiye* of Keban again in the *sancak* of Çemişgezek. Likewise the villages of Ribat and Haydi defined with the word "Etrak"⁴ (See Appendix I). Also in these phrases the words *Türk* and *Etrak* have no ethnic connotation. We never come across such terms, although there are many *Turkish* and *Turkoman* tribes and towns in the region. The Ottoman scribes had never described the Turkish elements with the word "Türk" while they had always referred to the non-Muslims with their ethnic identity such as *Ermeni* (Armenian), *Rum* (Greek), *Yahudi* (Jew), and *Süryani* (Syriac). Ethnically the word "Türk" included within the phrase "...re'aya ki müslümanlardır...". It is only when the terms "reaya-yı Etrak" and "reaya-yı zimmî" used together, that appear in the *sancak kanunnames*, the word *Etrak* may have the ethnic connotation. In fact the the terms "reaya-yı Etrak" and "reaya-yı zimmî" used together in the *kanunname* of the *sancak* of Sis in referring to the collection of "resm-i hane"⁵ (See Appendix II). Here the term "reaya-yı Etrak" refers to the Muslims while "reaya-yı zimmî" refers to the non-Muslims

¹ See Ö.L. Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, İstanbul 1943, p. 387.

² See Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, ed. F. Reşit Unat-M. A. Köymen, Ankara 1987, pp. 198-199.

³ See Süleymaniye Esad Efendi Library, nu. 2068, 5b.

⁴ See BA, TD. nu. 64, p. 783.

⁵ See BA, *Tahrir Defteri* (TD), nu. 69, p. 664; TD, nu. 450, p. 838; TD, nu. 178, p. 3.

that includes Greeks, Armenians, Jews and other non-Muslim ethnic groups. Likewise such terms used in the *kanunnames* of the province of Çukurabad⁶ and the *sancak* of Özer⁷ have exactly the same connotations (See Appendix III).

The term "*Ekrad zulmü*" in "*Vilayet-i mezburede sabıkda Ekrad zulmünden nice reaya perakende olup...*", the phrase recorded in the 1541 *kanunname* of Çemişgezek, mean the atrocity of the nomads rather than that of the Kurds⁸ (See Appendix IV). In fact the state considered these atrocious acts committed against the settled people and the harms done to their crops by the nomads due to the lack of central authority in the XVIIth and XVIIIth centuries as a great injustice committed against the settled people. Therefore, the Ottoman government imposed on these tribes who were responsible from such acts, forced settlements in the areas, outside Anatolia, such as in Cyprus, Syria and Rakka⁹. Also the term "*Ekrad adeti*" in "*vilayet-i mezburede alınan Ekrad adeti...*", the phrase recorded in the 1566 *kanunname* of Çemişgezek, used in place of "*resm-i hane*"¹⁰. This fact is fully clear from the phrase "*Vilayet-i mezburede şimdiye değin alınıgelen Ekrad adeti ki resm-i hane deyü...*" recorded in the *kanunname* of Bitlis province¹¹. Likewise the term "*Kürdistan hükmünde*" in "*Ve vilayet-i mezbure şimdiye değin Kürdistan hükmünde olup, defter ahvalin bilmedikleri ecilden...*"¹², the phrase recorded in Çemişgezek *kanunname*, refers to geographical location rather than political, and therefore means "mountainous area, an area that the government cannot reach". We do know that this area formerly was under the administration of Akkoyunlus, descendants of Bayındır line of Oğuz. The Ottomans carried out several surveys in the region after it had passed into their hands. Tur Ali Bey, the Beg of Siverek, first mentioned as "Akkoyunlu" in one of these registers, recorded several years later as "*Ekrad*

⁶ BA, TD, nu. 998, p. 302.

⁷ BA, TD, nu. 1023, p. 1.

⁸ BA, TD, nu. 213, pp. 17-18.

⁹ For further details see Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü*, İstanbul 1963; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleşmesi*, Ankara 1991.

¹⁰ See Tapu-Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Archive, TD, nu. 106, pp. 2-3.

¹¹ See Tapu-Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Archive, TD, nu. 109, p. 1; also see Ö.L.Barkan, *Kanunlar*, p. 192.

¹² Tapu-Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Archive, TD, nu. 164, p. 2.

beyi"¹³. Indeed in the province of Diyarbekir today many people who think of themselves as of Kurdish origin claim that the Akkoyunlu state was a Kurdish one¹⁴.

One of the best examples that the term *Ekrad* and *Kürd* do not refer to an ethnic origin is the term "*Ekrad-ı Döğürlü*" used for a group of people that had lived in the province of Urfa and who were actually the descendant of Döğü, one of the tribes of twenty-four Oğuz clans¹⁵ (See Appendix V). Here the word *Ekrad*, just like the word *Etrak* must mean nomads¹⁶. Döğü tribe together with its marks cited within the list of Oğuz clans by Reşidüddin¹⁷, Kaşgarlı Mahmud¹⁸ and Yazıcıoğlu¹⁹. Likewise it is a fact that the "*Kürd Atlu*" clan of Bertiz tribe is purely of Turkish origin and has no other ethnic background despite the epithet "*Kürd*"²⁰ (See Appendix VI). We do come across the epithet "*Kürd*" used before or after the names of Turkish tribes, but we have no clear explanation for their usage in such a way. "*Kürd Mihmadlu*" clan of Dulkadirid Dokuz (= Beşanlı) tribe is one of the good examples for such a usage²¹ (See Appendix VII). The same clan had a sub-branch called "*Küçük Kürd Mihmadlu*". Likewise İzzeddinlü clan²², so named after their *Kethüda* İzzeddin Bey, recorded in some documents as "*Ekrad-ı İzzeddinlü*" despite the fact they mentioned as *Bozulus Turkoman* in the sources²³ (See Appendix VIII). The main reason

¹³ See Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, p. 41, 80; Nejat Göyünç, "Türk-Kürd İlişkileri Hakkında", *Türk Kültürü*, nu. 346, Ankara 1992, p. 66.

¹⁴ See Nejat Göyünç, "Türk-Kürd İlişkileri Hakkında", p. 66.

¹⁵ Tapu-Kadastro Kuyûd-i Kadîme Archive, TD, nu. 965, p. 165a; also see, Mühimme Defteri, nu. 99, p. 54, decree 186.

¹⁶ For further details on this subject see Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da Yönetim ve Nüfus", *Türk Kültürü Dergisi*, nu. 370, Ankara 1994, pp. 85-86.

¹⁷ *Câmi'ü't-tevârih*, ed. Berezin, Petersburg 1858, pp. 32-38.

¹⁸ *Dîvânü Lugâti't-Türk*, trs. Besim Atalay, İstanbul 1936, I, pp. 58-59.

¹⁹ *Târih-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Palace Library, Revan nu. 1390, pp. 21-24.

²⁰ BA, TD, nu. 402, p. 321.

²¹ BA, TD, nu. 402, pp. 219-220, 274.

²² The inhabitants of Halife village of Kızılağaç town in the province of Edirne - when they were asked to pay taxes as the descendents of İzzeddinlü clan of Bozulus Turkoman from Karaman- they declared that their forefathers were from Bozulus Turkoman and that they had been residing in this place for eighty year and had paid their taxes (BA, Cevdet catalogue, Dahiliye section, nu. 6425).

²³ See *Ruznamçe*, p. 27. Also it was recorded as "*Cemaat-i Hâlidlü, tâbi-i Gerger. an Ekrâd-i İzzeddin Bey*" in the Tahrir Defter (See BA, TD, nu. 123, p. 442).

for this is that İzzeddin Bey was the beg of the *sancak* of *Ekrad*²⁴ (See Appendix IX). A group of these people in particular called "*Taife-i Ekrad-ı Okçu İzzeddinlü*" for they charged with making arrows, but on the other hand they defined as "*Türkmen Ekradı*". Likewise the nomadic tribe so called "*Kabail-i Rışvan*" or "*Ekrad-ı Rışvan*", who pass the summer and winter traveling in an area that stretches from Aleppo to Kastamonu, also named "*Türkmen Ekrad*"²⁵. Here also the word *Ekrad* does not have an ethnic connotation for we find in the sources the use of both "*Ekrad-ı Türkmenan*" and "*Türkman-ı Ekrad*"²⁶ (See Appendix X). Literally these two terms would mean Turkoman Kurds or Kurdoman Turks respectively and this would bring to our mind the understanding of Turkocised Kurd or Kurdicised Turks. However, such an interpretation would be a grave mistake, because the use of these two words together in this way is impossible. Therefore, here also the word *Ekrad* must mean nomad or mountaineer. Even the Bektaşlı tribe of Karaisalı in Çukurova called "*Türkman Ekrad*"²⁷. Here also the word *Ekrad* must mean nomad or mountaineer. We also come across two clans named *Karaca Kürd*²⁸ and *Kürd Mehmedlü*²⁹, descendants of Boynu İnceli Turkoman tribe, partly living in Kırşehir and partly in Nevşehir and its villages (See Appendix XI). Both of these groups still live in Kırşehir and Nevşehir provinces. Apart from these there were *Kürd Hasan-oğulları* clan³⁰ of Bozulus Turkoman settled in Belenli-burun pass (derbend) in the province of Karaman in 1760, and *Kürd Tekedu* (?) clan of Danişmend Turkoman settled in Kütahya had no other ethnic origin than Turkish despite the fact they had epithet *Kurd*³¹ (See Appendix XII). When the Ottomans defeated before the walls of Vienna in 1683, they started recruiting auxiliary forces from various tribes including the Turkoman tribes of Yeni-il and Aleppo. There were among these *Turkoman* tribes one clan

²⁴ In the sources with regard to this usage we come across the following phrase: "*Kabâil-i Rışvan, tâbi-i Kahta an reâyâ-yı İzzeddin Bey. Mirlivâ-i Ekrâd*" (BA, TD, nu. 123, p. 441).

²⁵ See BA, TD, nu. 71, p. 252-253; TD, nu. 123, p. 428.

²⁶ Tapu-Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Archive, TD, nu. 997, p. 344.

²⁷ Tapu-Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Archive, TD, nu. 114, p. 171a (1572).

²⁸ See BA, Maliyeden Müdevver Defters (MAD), nu. 8458, p. 306, year 1126; also see Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, pp. 74-76.

²⁹ Yusuf Halaçoğlu, *idem*, p. 76; also see Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, p. 77.

³⁰ See MAD, nu. 9956, p. 33.

³¹ MAD, nu. 8458, p. 248.

called "*Kılıçlı Kürdü*"³² (See Appendix XIII) and yet another settled in Hama and Homs called "*Ekrad-ı Kılıçlı*"³³ (See Appendix XIV). Likewise there were "*Kara Kürd*", "*Kürd Mehmedlu*" and "*Şerbetli Kürdü*" clans within the Danişmend Turkomans settled around Aydın-Denizli³⁴ (See Appendix XV).

We already know that the best organized group in Anatolia as a tribe (il veya ulus) was Kara koyunlu ulusu, Bozulus and Kara ulus. Of these Kara ulus described in a different way in the *kanunname* of Bozulus and as it is clear from the phrase: "*Kara ulus taifesi Ekrad ve müteferrik taife olup koyunları sayılmalı oldukda...*"³⁵ given the connotation *Ekrad*. No doubt the term *Ekrad* here also used to mean mountaineer or nomad. The Lek clan³⁶ recorded within the Bozulus Turkoman tribe in the *Tahrir Defter* number 200 carried out during the reign of Sultan Süleyman, the Legislator, and referred to as of Turkoman tribe in the phrase "*Havass-ı hümayunumdan Lek-Vanik nam Türkman taifesi arzuhal sunup askeri-islam için, bunlardan beş katar deve ve beşyüz re's koyun sürsat ferman olunmağla...*" recorded in a Mühimme document dated 30 July 1610³⁷. However, the same tribe referred to as "*Ekrad ve Yürük taifesinden Lek cemaati...*" in another Mühimme document dated 19 March 1611³⁸. Also the term "*Lekvanik Ekradı*"³⁹ used in another document dated January 1713. We find name of the begs such as Malkoç Bey, Deniz-oğlu, and Kızıl Koyunlu Halil Kethuda among the names of the tribal-chiefs of the same clan recorded in a Mühimme document dated 1690⁴⁰. Likewise the term "*Türkman ve Ekraddan Receblü Afşarı cemaati...*" used for the clan Receblü Afşar which there is no doubt is a Turkoman tribe⁴¹. Also during the process of recruiting soldiers for the army in 1690 a side note "*Vesair Rum'dan olan*

³² See BA, Mühimme Defter (MD), nu. 99, p. 50-52, decree 186; also see Ahmed Refik, *idem*, p. 86.

³³ See BA, MD, nu. 104, p. 112, decree 521; also see Ahmed Refik, *idem*, p. 107.

³⁴ See BA, MD, nu. 102, p. 208, decree 803; also see Ahmed Refik, *idem*, p. 104.

³⁵ See Ömer L. Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar*, İstanbul 1943, p. 140.

³⁶ See BA, TD, nu. 200, p. 958.

³⁷ See Ahmed Refik, *idem*, p. 64.

³⁸ On being recorded as an Ekrad tribes that were part of the Kilis mukata'a see BA, MD, nu. 99, p. 48, decree 186; also see Ahmed Refik, *idem*, pp. 64-65.

³⁹ Ahmed Refik, *idem*, pp. 145-146.

⁴⁰ MD, nu. 99, p. 54, decree 186.

⁴¹ Ahmed Refik, *idem*, p. 145.

Ekrad taifeleri ve Çorum kürdü ihtiyarları" was recorded for the Badıllı (=Beydili) tribal-chiefs of Turkomans of Yeni-il and Aleppo. The word *Ekrad* and *Kürd* used together here shows the similarity with the phrase "*Türk veya şehirlî olsa*" as pointed out at the outset of this article⁴². In fact it is very clear that from these last examples that the term *Ekrad* used to mean nomad and that in particular the words Turkmen, *Kürd* and *Ekrad* have no ethnic connotation whatsoever.

The explanations given above are not only applicable to the words *Türk-Etrak*, *Kürd-Ekrad* but also some other words recorded in the Ottoman documents. For instance we find the ever often used Turkish names such as Durak, Evran, Küçük, Hızır, Aşık, Uğurlu, Emir, Balı, Çoban, Umur, Koçı, Sefer, Selman and Arslan among the Gebran (Christian) names recorded under Kazabad *nahiye* of Tokat province in the *Tahrir Defter* dated 961 A.H./ 1554/ A.D. and numbered 287⁴³. These most probably were the Christian Turks brought from Rumelia during the era of Byzantine Empire (See Appendix XVII). Likewise the Christian groups such as Greeks, Syriac, and Nestorians living in South-Eastern Anatolia and Eastern Anatolia all recorded as "*cema'at-i Eramine*"⁴⁴. Simeon, the Polish in his book of travels also points out that all the non-Muslims recorded as *eramine* although they were not all Armenians⁴⁵.

In conclusion, it is incumbent on the researches of history to interpret carefully, the terms and words –similar to the few examples given above– that had stemmed from the state's administrative system and understanding, as well as the local terminology in the Ottoman State. The Ottoman State founded a society fit to its system and administrative understanding without giving any damage to its structure. It is clear, therefore, from what has been written above, that the word *Ekrad* does not mean Kurds whatsoever and that such a consideration would be a grave mistake. We can only reach the true science of history and philosophy of history through considering such

⁴² MD, nu. 99, p. 56, decree 186.

⁴³ See BA, TD, nu. 287, p. 317-318.

⁴⁴ See Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da Yönetim ve Nüfus", *Türk Kültürü Dergisi*, nu. 370, Ankara 1994, p. 84; also see Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, p. 63.

⁴⁵ Polonyalı Siemon, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, 1608-1619, ed. Hrand Andreasyan, İstanbul 1964, p. 89.

matters. We also believe that the social, ethnic and cultural structure of Anatolia can only be determined and solved in this way.

الذي توفى بالعقبة والوزة والتمتع على غير الخمار بالكرامة
والجونة وبعد فهدم صورة للدخول المفضل للوراء سليس
قد رسمت بالخط في لازال لورن المتطاب وبيت القبول
واللانباء المطاط ليز المطاط المطاط سليم شاه المطاط
بايمرد حاة لازال المطاط للبرائة وقاية للطفية الما لظ
لدمور ولا نانا قد وقع القور بأمانة يوريف توفيق نعم
وصم مطاط غير المغفور وبكتابت كتاب درويش سلما بن
وامه الزعامة توكيز اولابر صفر المظفر ١٢٥٤ هـ ٩٢

فان توفى تامة المطاط قاتباي مرورا سليس كدمدة وبعده
وعلقدة وجوه حرة ودرندة وكفيدة وبور جادة ونور
وبياز حة وسرمة وقا وندة وقار بوزة في الخيل غلات
وجويات ونواكهم قمتدة لوند برتشر اولند وطلوكة ميكير
يرمة الكبور لصاحب ارض الكوة لوند برتشر الله ورعاياني
القرادة مرز ووجه حلب ليق سيلة بتميش ايقه نوروز مطابند
رسم حاة الله ولسر كار قار اولانة حور لندة حلب ايقه
اوثر ايقه الله ورعاي قمتدة مرز ووجه بيلة حلب ايقه سيلة نور
اووز الكيش ايقه رسم حاة الله القمش التيش ايقه نوروز
والقمش التيش ايقه ليلك فونديوك اولنقة الله ومار ووجه
وجورندة حلب ايقه سيلة الليش ايقه نوروز حة لندة وقلبة
بارسي بيتر كا فونديوك ووجه ووجه لندة الليش ايقه لندة
ومر باب لسيا بندة كيم سيار تام يورويه حلب ايقه سيلة نور
بكر ميشر ايقه الله اللد لي يور وندة القمش حلب ايقه الله وثلث
لغنام مر قوبنه بر حلبن ايقه الله وحا ووجه كلاله قيوندة رسم
نباغ حيو بر ليو سورندة بر قيوغ الله ورسم كرومية قيوغ
نور يكام ويوج حة القمش حلبن ايقه لندة زبا القمية وباش اوقند
القمش حلبن ايقه الله وبيجا حة مور لجا ب لقمية نور حلبن ايقه الله
وبعض ملك ورعه لندة لوند برتشر اولنوب بشة بر سرت
سباه افصدة يولند حيو لوب وندة بر سرت ملك صاهي
ملوكانه حيو وبعض رعابا قديم لانا نندة سليس سنيا غند متعلق
اولوت لندة سنيا غند اولنوب رسم لقيه ليرج سيرة حان ملكه
وور ليش كور اول وجه لوزر مقور اولنوب لانا لونا لير اولنوب
بالد وياغ وبنه يولندة القمش حلبن ايقه باغ الله وجرام حيو صلاه
ذات ادا اولانبة حانوة ندم سفاينه واصل اولنوب كما واول لقيه

امین و ولد میری طرفه ایست و بروی آید و بر او چنانچه عاید
او میری تخمین آید و کدنگ صحران خدمت آید ادا آید و مطابق
تصاوت باشد و کدنگ صحران امین و ولد میری طرفه ایست
میر می طرفه ایست و بر او چنانچه عاید آید و بر او چنانچه
اولون حصه چنانچه بر او است و اولون قالدان صاحب
لهن ایچون غیر خراج اولون مایه کدنگ صحران و بر او چنانچه
قولندت بر این رسم آید
بر این رسم آید و سابقا لواء میر سنده فایح اولون چنانچه
کدنگ صحران بر این رسم آید اما ولایت عربده بعضی بر این
جاموس هیچ ولایت و بعضی بر این رسم آید و بیشتر ولایتها بر این
ایش جمیع ولایت مساول و ولایت امین و ولایت امین
او بر این رسم آید و بر این رسم آید و بر این رسم آید
هر صا علی خاموشه او بر این رسم آید
دیوانه و کدنگ صحران عربده معارف اولون

(Ek. III'ün devamı)
(Continuation of Appendix III)

لکه و اینک مقاطعه سنه تابع اگراد طایفه سنک بوی جگری و کتخدا و اینتراریدر

مرادان علی بک رضوان اوغلی خلیل کتخدا حاجدر مرتضی کتخدا حاجی سزی
فولادی مال قوج بک اوغلی کتخدا اوغلی

دکتر اوغلی یادگار اوغلی قزل قونلی قزل قونلی
خلیل کتخدا علی کتخدا

بوز اولوس مقاطعه سنه تابع ترکانک بوی جگری و کتخدا و اینتراریدر

منت بک اوغلی و هان اوغلی حسان اوغلی حرم حاجی اوغلی شدد طووال احمد قونلی
جعفر بک علی بک محمد بک محمد بک اوغلی عزم بک

جریدر قرمان کوچکون و بالوی شیخو عبد الرحمن جیحون قنبر حاجی مطرا اوغلی
عبدالله بک عباس بک

کوشته اوغلی دلی بک اوغلی ابرمودلی خرنیدر ابدال حاجی علی اوغلی
سیمان بک خلیل بک نظر بک محمد بک

ملجی قونلی بچی اوغلی حاجی عیسی اوغلی
فرجه بک قنبر بک خلیل بک

روها ایالتده واقع اگراد عشایر لینگ بوی جگری و کتخدا و اینتراریدر

حاجی در سراج تابع زقه سرتی و غریب
دنیای در سراج سرتی و غریب

شفقت اوغلی شفقت اوغلی بخ کتخدا
حسین بک حسرت بک اوغلی

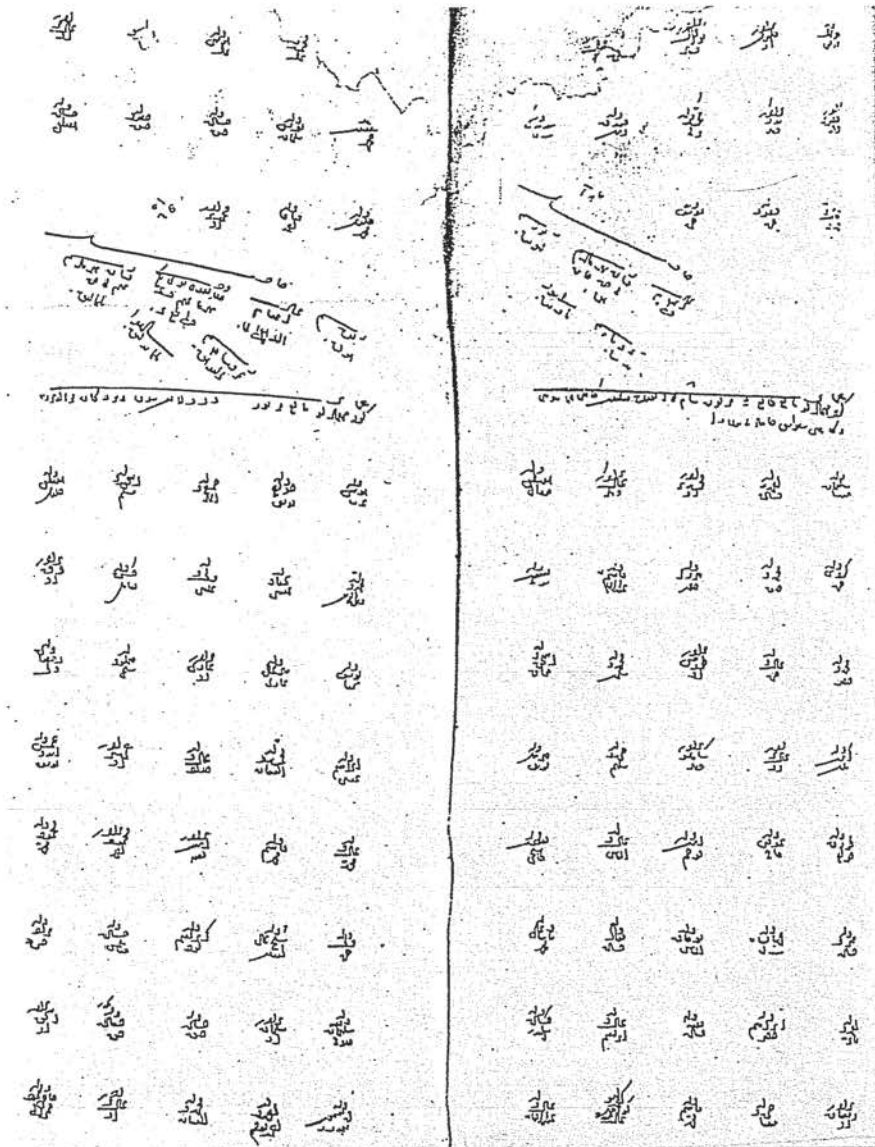
علی کتخدا بکر کتخدا علی کتخدا
اوغلی

حاجی بازی روها
کره ناک و کون و تو اعصاب نام روها
بوی جگری و کتخدا و اینتراریدر

حاجی اوغلی
محمد بک
حاجی اوغلی
انجام بک

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into several sections separated by horizontal lines. The text is written in a cursive style and includes various words and phrases, some of which are underlined or grouped together. The script is dense and characteristic of the period.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into several sections separated by horizontal lines. The text is written in a cursive style and includes various words and phrases, some of which are underlined or grouped together. The script is dense and characteristic of the period.

Handwritten manuscript page with dense Ottoman Turkish text. The page features several distinct sections and markings:

- Top Right:** A large, stylized signature or heading in black ink, possibly reading "Yusuf Halaçoğlu".
- Right Margin:** A vertical column of text, likely a list or index, with some numbers and small annotations.
- Center:** The main body of text, written in a cursive hand, organized into several paragraphs. Some words are written in larger, bolder script.
- Bottom Center:** A large, circular or oval-shaped stamp or seal, containing text and possibly a central emblem or signature.
- Bottom Right:** A rectangular stamp or seal, containing text and a signature.
- Bottom Left:** A small, circular stamp or seal.

Ek. VIII - BA, Cevdet ts., Dahiliye ks., nr. 6425.
Appendix VIII - BA, Cevdet catalogue, Dahiliye section, nu. 6425.

Handwritten notes in the top right corner, including the name 'Yusuf Halaçoğlu' and other illegible text.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or introductory paragraph.

Handwritten text in the middle section, including some numbers and possibly a list or table.

Handwritten text in the lower middle section, continuing the list or table.

Handwritten text at the bottom of the main section, possibly a conclusion or summary.

Large handwritten notes on the right side of the page, written in a cursive script.

Main body of handwritten text at the bottom of the page, continuing the list or table.

جامع ترکانان بکدو تابع مرورد
 فیروز بک اوغلی سفجان شیدا و غلوی بک ابوسفیان بک بکشور غازی بک
 تاهین بک عتاف بک میرزا علی بک
 قریح شلو قزادیس کور ناصر شیخ موسی بک یوزخاقر اغا بک شاه اسمعیل اوغلی محمد بک
 یوز قویونلحد یوز قویونو قره شلو العیس قریح عیسی اوغلی دو کولی مدی بک
 کتخدا مره بک اوغلی کتغان و کسان بک
 ۱۵

جامع ترکانی تابع مرورد
 قتلور ترکانی تابع مرورد کتفه اوغلی قریح حسن اوغلی علی کتخدا عمر بک
 ۱۵

جامع اوزاق برادرلی ترکانی
 کور حاجی محمد کتخدا حاجی محمد کتخدا راز کتخدا
 ۲۰

جامع ترکانان موسی جبار
 جبار ترکانی موسی جبار جاو ترا و غلری
 ۲۰

جامع بهلوانلو
 بهلوان اوغلی بهلوان اوغلی بهلوان اوغلی بهلوان اوغلی بهلوان اوغلی
 اسمعیل بک ماجی موسی بک جمال بک حسن بک اوغلی محمد بک علی بک اوغلی میرزا بک
 قوزی کوزی قریح عیسی بک میرزا بک قریح عیسی بک قریح عیسی بک قریح عیسی بک
 ۳۰

جامع قیچلو کوردی
 قریح شعبان اوغلی کتغان بک
 بکاش کتخدا اوغلی
 ۱۵
 کتغان بک اوغلی کتغان بک اوغلی کتغان بک اوغلی کتغان بک اوغلی
 ۱۲

The image shows a manuscript page with a central vertical strip, possibly a binding or a separator. The text is written in a cursive script, likely Ottoman Turkish, and is arranged in two columns on either side of the strip. The text is organized into several sections, each separated by a horizontal line. The script is dense and includes various diacritical marks. The overall appearance is that of a historical document or a collection of poems or prose.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in columns and rows. The text is mirrored across the page, appearing as bleed-through from the reverse side. It includes several lines of text, some with horizontal lines underneath, and a small circular stamp at the top right.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in columns and rows. The text is mirrored across the page, appearing as bleed-through from the reverse side. It includes several lines of text, some with horizontal lines underneath, and a small circular stamp at the top right.